

СУТНІСТЬ І ПРОФІЛАКТИКА ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД АЗАРТНИХ ІГОР

Великий Віктор Миколайович,

Херсонський юридичний інститут

Харківського національного університету внутрішніх справ

На сьогоднішній день в центрі уваги фахівців різних профілів є вивчення та профілактика адикцій. Під *адикціями* (лат. *addition* додавання) прийнято розуміти будь які нестримні потяги та захоплення, що виходять за межі норми, при яких об'єкт захоплення, чи певна діяльність стають визначальним чинником поведінки людини, при цьому витісняють частково чи повністю всі інші життєво важливі види діяльності.

Перелік адикцій є досить широким, до нього може бути включено все різноманіття людських надмірностей, наприклад, жага до накопичення, до гострих відчуттів, певних речовин тощо. В залежності від механізмів дії всі адикції умовно поділяють на дві великі групи:

— *Хімічні адикції* — захоплення (залежність) психотропними речовинами.

— *Нехімічні (поведінкові) адикції* — сексуальна та любовна адикції, роботоголізм, нестримний потяг до витрачання грошей, інтернет-залежності, kleptomania, драмоманія, піроманія тощо.

Можна сказати, що нехімічні залежності значною мірою включають в себе весь спектр поведінкових актів людини, усі сторони його життя: любов, секс, роботу, гроші, спорт і т.д. Однак будь які захоплення повинні мати визначені суспільством межі, вихід за які повинен оцінюватись як небезпечний. Слід відзначити, що поведінкові (нехімічні) адикції часто поєднуються з іншими девіаціями: психічними розладами, хімічними залежностями, злочинністю тощо.

Захоплення азартними іграми (гемблінг) становлять самостійний специфічний вид поведінкових адикцій.

Предметом розгляду нашої статті є гемблінг.

Поняття *гемблінгу* походить від англійського *game* — гра та *gamble* — гра в азарті ігри, ризик. Під гемблінгом розуміють хворобливе нестримне захоплення азартними іграми.

За визначенням міжнародної кваліфікації хвороб *гемблінг* (патологічна схильність до азартних ігор) відноситься до хвороби, що полягає в частих повторних епізодах участі в азартних іграх, що домінує в житті суб'єкта і веде до зниження соціальних, професійних, матеріальних і сімейних цінностей, втрати належної уваги до своїх обов'язків.

Поняття *азарт* не має однозначного розуміння. Одні фахівці пов'язують переклад на українську мову цього терміну з італійським словом *azzard*, що означає ризик; другі — з французьким — *hazard* — випадок, випадковість; треті вважають, що обидва попередні варіанти утворились від арабського *az zahr* — “гра в кості”.

Переважно термін “азарт” трактують як:

- 1) сильне натхнення, піднесення, запал, захоплення;
- 2) гарячість, запальність, прагнення до виграшу за будь-яку ціну.

При цьому перший варіант трактування азарту не пов'язаний з негативними оцінками. Він, наприклад, може характеризувати поведінку творчої цілеспрямованої особистості, яка прикладає значних зусиль для досягнення результату і отри-

мує задоволення як від результату, так і від процесу його досягнення. Спонукальним чинником азарту досить часто є й природний інстинкт боротьби за існування і панування. Без азарту неможливо увявити результативну діяльність спортсмена або творчої людини: актора, композитора, вченого або конструктора.

Другий — несе негативну оцінку, як би підкреслюючи метушливі, легковажні, необдумані і невинуваті дії, у яких позитивний результат і залежить не стільки від майстерності, скільки від везіння.

У часи існування СРСР під азартними іграми було прийнято розуміти такі, у яких передбачається гра на гроші. При цьому, перш за все це явище пов'язували з грою у карти, більярд тощо. Однак, мабуть це не зовсім точне визначення, адже будь яка гра або змагання, навіть такі, як інтелектуальна гра у шахи або спортивне змагання у футбол може передбачати грошовий приз або матеріальний зиск. У переважній більшості випадків словосполучення “азартні ігри” характеризує дії, які пов'язані з грою на гроші або за гроші, з усіма небезпечними наслідками, що звідси випливають. У цю ж групу варто віднести й ті азартні ігри, які можливо й не пов'язані з грошима, але порушують нормальні установки, життєдіяльність та соціальні стосунки.

Всі погляди на механізм виникнення поведінкових адикцій, у тому числі і залежності від азартних ігор, можна узагальнити у дві групи:

I. *Антропологічні концепції*, в яких основна роль відводиться несприятливій спадковості та певним хворобам. Прихильники цих поглядів значну роль відводять неврозам, що виникають на фоні загальної спадковості і особливо тим, які особа пережила у дитинстві. Багато фахівців вважають, що люди народжуються з потребою в іграх, у тому числі і азартних. Біологічну основу гри обґрунтовують наявністю її проявів у вищих тварин і однотипність ігор у дитячому віці у всіх народів світу. Відповідно, кардинальним шляхом профілактики поведінкових адикцій вбачається придушення психопатологій та використання медичних технологій лікарями-психіатрами.

II. *Соціологічні концепції* головними чинниками поведінкових адикцій вбачають політичні та економічні фактори, характер соціальної інтеграції індивіда, вплив на нього соціальних норм, переоцінка значення і можливостей матеріальних та фінансових цінностей, фіксована увага на своєму фінансовому стані, користолюбство, намагання виділитись будь-якою ціною тощо. Відповідно, основним шляхом профілактики поведінкових адикцій вважається створення певних умов життя та виховання.

У сучасному світі азартні ігри стали окремою галуззю — добре організованою соціальною сферою дозвілля; сферою підприємництва, примусового страхування, державних лотерей, що збирають гроші для поповнення як державної скарбниці, так і кримінального бізнесу.

У нашій країні розробка технологій цілеспрямованого провокування азарту набуло винятково небезпечних форм у зв'язку з повсюдним поширенням грошових ігрових автоматів, відкриттям безлічі казино використанням можливостей TV та мобільного зв'язку. З огляду на серйозні соціальні проблеми, пов'язані з загрозою для певної частини населення, це явище викликає серйозний інтерес у сучасних дослідників.

Отже, розуміючи не однозначність поняття азарт ми акцентуємо увагу на його небезпечних проявах. Азартні ігри мають чітко виражений такі небезпечні моменти, як:

- ризик програшу;
- формування неусвідомлюваної установки на “легку здобич”, “халяву”, можна навести безліч прикладів стосовно гри у фінансові піраміди, програшів у казино, які призводили до трагічних наслідків;
- значна вірогідність стати жертвою маніпулювань та спеціально розставлених “пасток”;
- підштовхування особи до вчинення злочинів як корисливих, так і насильницьких;
- уникнення реалій та відхід у нереальний світ гри;
- віри у фаталізм;
- небезпека реальних психічних розладів (захворювання на гемблінг — патологічний азарт) і навіть суїциду.

Слід зазначити, що для осіб, які захоплюються азартними іграми характерні й побічні наслідки:

- порівняно високе зловживають алкоголем і іншими психотропними речовинами;
- труднощі міжособистісних відносин, часті конфлікти та розлучення;
- порушення дисципліни на виробництві та в закладах освіти;
- часта зміна роботи в пошуках саме такої, яка б дозволяла без перешкод у будь-який момент віддатися своєму захопленню.

Особливо небезпечним поширення гемблінгу є серед неповнолітніх та молоді, які ще не здатні повною мірою контролювати свої бажання та поведінку. В силу вікових психологічних особливостей ця категорія осіб є досить навіюваною і легко “купується” на розповіді про нікому невідомих переможців всляких вигравів та психологічний тиск організаторів азартних ігор.

Якими ж мають бути шляхи профілактики негативних проявів азартних ігор та протидії гемблінгу?

Навряд чи можливим шляхом є проста заборона азартних ігор та ігрового бізнесу. Адже він в усі часи давав великі прибутки державі. Так, наприклад, навіть у жорсткі сталінські часи влада не забороняла гру в тоталізатор. Загальновідома в СРСР лотерея ДСРАФ (Добровільне сприяння Радянській армії і флотові) приносила державі річні прибутки, що вимірювалися сотнями мільйонів карбованців. За повідомленнями ЗМІ в м. Києві лише в 2006 році річний оборот казино та гральних автоматів склав 300 млн. гривен.

Разом з тим, все ж мають бути певні контрольовані межі захоплення азартними іграми, щоб вони не переростали в гемблін-епідемію.

Важливим напрямком забезпечення профілактики поведінкових адикцій є удосконалення та реалізація на практиці нормативної бази такої роботи. Певною мірою це знаходить відображення лише у Законах України “Про захист суспільної моралі”, “Про рекламу”, “Про патентування деяких видів підприємницької діяльності”.

У ст. 5 Закону України “Про патентування деяких видів підприємницької діяльності” вказується, що під гральним бізнесом слід розуміти діяльність, пов’язану з влаштуванням казино, інших гральних місць (домів), гральних автоматів з грошовим або майновим виграшем, проведенням лотерей (крім державних) та розиграшів з видачею грошових вигравів у готівковій або майновій формі.

Закон України “Про захист суспільної моралі” встановлює правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль. А саме, державне регулювання і контроль обігу продукції, що негативно

впливає на суспільну мораль й умов обігу відповідної продукції та контроль за ним, вироблення правових механізмів і встановлення прав та обов'язків органів державної влади, органів місцевого самоврядування, установ і організацій усіх форм власності по забезпеченню захисту суспільної моралі.

Взагалі, під терміном суспільна мораль розуміють систему етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість.

Гральний бізнес на сьогоднішній день дуже поширений, він включає в себе також і гральні автомати, які в більшості випадків пропагують насильство, вбивства, війну. Це все йде у розріз з вимогами Закону України “Про захист суспільної моралі”, в якому чітко вказується на заборону виробництва та розповсюдження подібної продукції.

Відповідно до статті 4 Закону України “Про підприємництво” деякі види підприємницької діяльності підлягають ліцензуванню. Це означає необхідність одержання ліцензії — документу, що видає Кабінет Міністрів України або уповноважений ним орган виконавчої влади, згідно з яким власник ліцензії має право займатися певним видом підприємницької діяльності. Ліцензування регулюється Постановою КМ України від 3 липня 1998 року № 1020 “Положення про порядок ліцензування підприємницької діяльності”.

Щоб запобігти порушенню законодавства про підприємництво, законодавством передбачено кілька охоронних примусових заходів, що можуть застосовуватись як при ліцензуванні, так і після його здійснення, визначають правові засади здійснення відповідного виду діяльності.

Найбільш широко питання грального бізнесу регламентовано Законом України “Про патентування деяких видів підприємницької діяльності”. В ньому піднімається проблема патентування діяльності з надання послуг у сфері грального бізнесу, що провадиться суб'єктами підприємницької діяльності.

В свою чергу Закон України “Про рекламу” вказує, що при рекламуванні грального бізнесу обов'язково повинне міститись посилання на номер спеціального дозволу, ліцензії, дату їх видачі та найменування органу, який видав спеціальний дозвіл, ліцензію.

На нашу думку, вказані нормативні документи майже не розглядають і не обмежують право на рекламування грального бізнесу. Необхідно чітко визначити правила та методи рекламування для більш ефективного обмеження нелегального бізнесу та посилити контроль за рекламуванням та патентуванням грального бізнесу.

Дані закони не лише не приділяють належну увагу гральному бізнесу, але й не вказують на шкідливість його безпосередньо. Це призвело до того, що їх практично неможливо застосовувати до сфери грального бізнесу.

Можна констатувати, що на сьогоднішній день в Україні відсутній системний захист громадян від цілеспрямованих бізнесових технологій залучення до азартних ігор та зараження гемблінгом. Наведеної нормативної бази явно недостатньо, адже випадає надто багато аспектів протидії поширенню цього лихові. Відповідно, деякі місцеві органи влади змушені приймати індивідуальні правові акти, що регламентують окремі аспекти грального бізнесу (певні обмеження, заборони допуску неповнолітніх або встановлення дозволеного часу відвідування пунктів гральних автоматів, визначення дозволеного місця грального бізнесу тощо).

Відповідно вважаємо за необхідне сформулювати ряд пропозицій.

Необхідно прийняти закон “Про азартні ігри”, який би надавав юридичне тлумачення поняттю “азарт”, “гральний бізнес”, “види грального бізнесу”, “учасники грального бізнесу”, “соціально небезпечні форми залежності”, “вимоги до грального бізнесу та його регламентація”, “відповідальність за порушення норм грального бізнесу” тощо, адже закону, який регламентує та визначає проблеми грального бізнесу на сьогоднішній день не існує.

Для забезпечення та захисту суспільної моралі на нашу думку необхідно ввести моральні обмеження на зміст ігор, а саме встановити певні обмеження щодо сценарію, виключити механізми впливу на гравців, або виключити можливість відриву від реального життя та заборонити ігри, які пропагують асоціальні установки.

Вести певні вікові обмеження гравців, а також чітко регламентувати та розробити типологію ігор та вік, з якого можна грати в дані ігри.

Безумовно необхідно обмежити час перебування неповнолітніх в місцях грального бізнесу та змінити місцезнаходження гральних автоматів, казино, тоталізаторів та Інтернет кафе, зробити їх менш доступними для неповнолітніх у нічний час та в час навчання.

Необхідно створити органи, до складу яких мають входити лікарі психотерапевти, психологи, педагоги, правники. Ці органи повинні здійснювати контроль за змістом та технологіями азартного бізнесу ігор та роботою пунктів гральних автоматів, а також визначити відповідальність власників гральних автоматів за порушення законів.

Важливим напрямком профілактики небезпечних захоплень є виявлення та вивчення осіб, які використовують шахрайські способи залучення громадян до азартних ігор.

Потребують юридичного закріплення психотерапевтичні технології виявлення осіб, схильних до гемблінгу, їх експертизи, засобів діагностики індивідуального рівня ризику небезпечних захоплень.

Залишається актуальною розробка типологій осіб, що захоплюються азартними іграми та виділення небезпечних рівнів цих захоплень, визначення можливості та порядку здійснення примусового лікування осіб, які страждають на гемблінг.

Як для лікарів, так і для працівників правоохоронних органів важливо визначитись з конкретними ознаками, за якими можна було б судити про наявність або схильність особистості до поведінкових адикцій, про суспільно небезпечний рівень захоплень, коли необхідне обмеження дієздатності особи та призначення примусового лікування.

Можна запропонувати такі загальні *критерії діагностики поведінкових залежностей*:

1. Гіпертрофовано великий час, що витрачається на об'єкт адикції.
2. Зацикленість на об'єктові адикції, постійні думки про нього, “прокручування” в уяві старих та мрійливих бажаних майбутніх образів.
3. Витиснення соціально важливих установок новими інтересами.
4. Контрпродуктивна поведінка всупереч вимогам оточуючих.
5. Нездатність прогнозувати наслідки свої вчинків.
6. Втрата контролю над своїми діями.
7. Суттєвий душевний дискомфорт (що супроводжується головним болем, порушенням сну, занепокоєнням, тугою, депресією, порушенням концентрації уваги тощо) в разі неможливості задовольняти свої бажання.

8. Відкидання замінників та сурогатів об'єкту адикції.

9. Періодично виникаючі стани напруги, які зникають лише після оволодіння об'єктом захоплення.

10. Прагнення до ризиків і отримання задоволення від них.

11. Зниження здатності “блокувати” небажані дії, легке попадання під вплив інших адиктивних осіб, нездатність їм протистояти.

Говорячи про профілактику підліткового гемблінгу, варто акцентувати увагу на формуванні раціональних потреб, самостійного критичного мислення, виховання таких якостей, як бережливого ставлення до своїх грошей, усвідомлення чесних законних способів заробляння грошей, вміння складати і підтримувати свій бюджет.

Література

1. Закон України “Про патентування деяких видів підприємницької діяльності”.
2. Закон України “Про захист суспільної моралі”.
3. Закон України “Про рекламу”.
4. Постанова КМ України від 3 липня 1998 року № 1020 “Положення про порядок ліцензування підприємницької діяльності”.